

Ηχητική Τέχνη και Ραδιόφωνο

Κεφάλαιο 3

Ραδιοφωνική τέχνη και προπολεμική πρωτοπορία

Τμήμα Μουσικών Σπουδών

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Δημήτρης Σάββα

2025

Ορισμός της ραδιοφωνικής τέχνης

- Η ραδιοφωνική τέχνη είναι **τέχνη που βασίζεται αποκλειστικά στον ήχο**, οργανώνει **ισότιμα** τις τρεις αφηγηματικές διαστάσεις—**ανθρώπινη φωνή** (ο «λόγος» μετονομάζεται και περιλαμβάνει κάθε τύπου **έναρθρη ή άναρθρη φώνηση**), **μουσική**, **ηχοπλαισίωση**—και συνίσταται σε έργα **δημιουργημένα ειδικά για αναμετάδοση από το ραδιοφωνικό μέσο** προς ακροατές ραδιοφώνου.

Αποσπάσματα έργων ραδιοφωνικής τέχνης

- John Cage — Roaratorio: An Irish Circus on Finnegans Wake (1979)
- Gregory Whitehead — If A Voice Like Then What? (1985)
- Max Neuhaus — Radio Net (1977)
- LIGNA — The Future of Radio (2005)
- Anna Friz & Konrad Korabiewski — Telefunken Twins (Live on Kunstradio) (2015)
- John Cage — Imaginary Landscape No. 4 (1951)

Ηχητική Τέχνη (Sound Art)

- *Διευρυμένοι ορισμοί των ηχητικών τεχνών:*
- Human-made artistic and/or aesthetic applications of sound, be it in music, Muzak, sound art, games, jingles and commercials, multimedia events, and sound design. They are human expressions that use sound as material, medium and/or subject matter. These sonic applications are always active, vibrant, in the sense that they have the potential to affect listeners, even if the sounding artwork is about the absence of sound. Hence the suffix “-ing” in *sounding arts*: it is always participating, influencing, teaching, confusing. (Cobussen, Meelberg, and Truax 2017, 2)
- Sound art is art of any form that critically explores the cultural, political, scientific, and/or conceptual situations surrounding the act of listening. (Kannenberg 2018b)

Ηχητική Τέχνη (Sound Art)

Πιο συγκεκριμένοι ορισμοί των ηχητικών τεχνών:

- Sound art: ‘an art form in which sound has become material within the context of an expanded concept of sculpture, for the most part works that are space-shaping and space-claiming in nature’ (Schulz 2002: 14).
- Sound art: ‘general term for works of art that focus on sound and are often produced for gallery or museum installation’ (Cox and Warner 2004: 415).
- Unlike music, which has a fixed time duration (usually calculated around a concert programme length, or more recently the storage capacity of LP, tape, or compact disc formats), a sound art piece, like a visual artwork, has no specified timeline; it can be experienced over a long or short period of time, without missing the beginning, middle or end. (Licht, 2009).

Ηχητική Τέχνη (Sound Art)

- Ο όρος 'Ηχητικές Τέχνες' (Sound Art) ξεκινά να χρησιμοποιείτε αρκετά χρόνια μετά από τη δημιουργία έργων σχετικών με αυτές.
- Ο όρος δεν δίνεται από κάποιο καλλιτεχνικό κίνημα ή κάποια ομάδα καλλιτεχνών αλλά κυρίως από επιμελητές τέχνης και ακαδημαϊκούς.
- Από αρκετούς μελετητές οι ηχητικές τέχνες ξεκινούν από τον 20ο αιώνα και τις σύγχρονες ριζοσπαστικές μουσικές-ηχητικές πρακτικές που εμφανίζονται την περίοδο αυτή (Art of noises, Musique concrète , Elektronische musik, Sound Poetry, Experimental music, Avant-garde).
- Ο όρος χρησιμοποιείτε από τον William Hellermann όταν ιδρύει το Sound Art Foundation στα τέλη του 1970s που διοργανώνει και επιμελείται το 1983 στο Κέντρο Γλυπτών στη Νέα Υόρκη, την έκθεση Sound/Art.

Ηχητική Τέχνη (Sound Art)

- Ακαδημαϊκά ο όρος χρησιμοποιείται από την Helga de la Motte-Haber στα γερμανικά ως 'Klangkunst' το 1990. Η Motte-Haber ορίζει το Klangkunst ως την τέχνη που διαμορφώθηκε από τις ηχητικές και μουσικές καλλιτεχνικές πρακτικές των avant-garde καλλιτεχνών του 20ου αιώνα.
- Ο Licht (2009) παρατηρεί τρεις σημαντικές εκθέσεις το 2000 που αναδεικνύουν την χρήση του όρου και της ιδέας του Sound Art:
 - Sonic Boom: The Art of Sound, curated by Toop at the Hayward Gallery in London.
 - Volume: A Bed of Sound, curated by Elliott Sharp and Alanna Heiss at PS1, New York.
 - I Am Sitting In A Room: Sound Works by American Artists 1950–2000, curated by Stephen Vitiello as part of the American Century exhibition, Whitney Museum, New York.

Θωρήσεις της ραδιοφωνικής τέχνης ως δημιουργικής πράξης

- **Ραδιοφωνική τέχνη ως υποκατηγορία της ηχητικής τέχνης (Sound Art)**
- Η ραδιοφωνική τέχνη εντάσσεται στη ηχητική τέχνη ως πρακτική που χρησιμοποιεί/σχολιάζει τον ήχο και τις κουλτούρες ακρόασης, συνδυάζοντας πρακτικές από τη μουσική, τις εικαστικές τέχνες και την ποίηση (Wong, 2013).

Θωρήσεις της ραδιοφωνικής τέχνης ως δημιουργικής πράξης

- **Ραδιοφωνική Τέχνη ως Τέχνη των Μέσων:**
- Η ραδιοφωνική τέχνη ως Τέχνη των Μέσων διερευνά το ίδιο το ραδιοφωνικό σύστημα (δίκτυα, πρωτόκολλα, τόπους ακρόασης), λειτουργεί on air – on line – on site και ανήκει σε ένα intermedia / new media οικοσύστημα.

Θωρήσεις της ραδιοφωνικής τέχνης ως δημιουργικής πράξης

- Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, μεγάλα προγράμματα ραδιοδημιουργίας με καλλιτέχνες από διαφορετικά πεδία οδήγησαν σε σταδιακή άρση των διαχωριστικών γραμμών για το τι θεωρείται «ραδιοφωνική τέχνη», με έργα να κυκλοφορούν σε πολλαπλές εκδοχές (εγκατάσταση, παράσταση, συναυλία, ραδιόφωνο) χωρίς ιεράρχηση της σειράς τους (Morris 1997· Kahn 1999· Weiss 2001).

Ραδιοφωνική τέχνη

- Ορισμοί του Robert Adrian (Γαλανόπουλος & Μνιέστρης, 2023, σ. 84· «Ορισμοί του Robert Adrian (1998)»)

Περίοδοι της ραδιοφωνικής τέχνης

- **1877–1945 — Περίοδος πρώτων πειραματισμών**
- Από την εφεύρεση του φωνογράφου έως την καθιέρωση του ραδιοφώνου, διαμορφώνεται η «προϊστορία» της ραδιοφωνικής τέχνης με εκτεταμένους πειραματισμούς πάνω σε ακόμη αδιαμόρφωτους ραδιοφωνικούς κώδικες.

Περίοδοι της ραδιοφωνικής τέχνης

- **1945–1995 — Αυτονόμηση και παγίωση του είδους**
- Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ραδιοφωνική τέχνη **αυτονομείται** και **παγιώνεται** ως καλλιτεχνικό είδος, σε συνάρτηση με τεχνολογικές, κοινωνικές και καλλιτεχνικές εξελίξεις και με την ανάπτυξη των **Τεχνών των Μέσων (Media Arts)**.

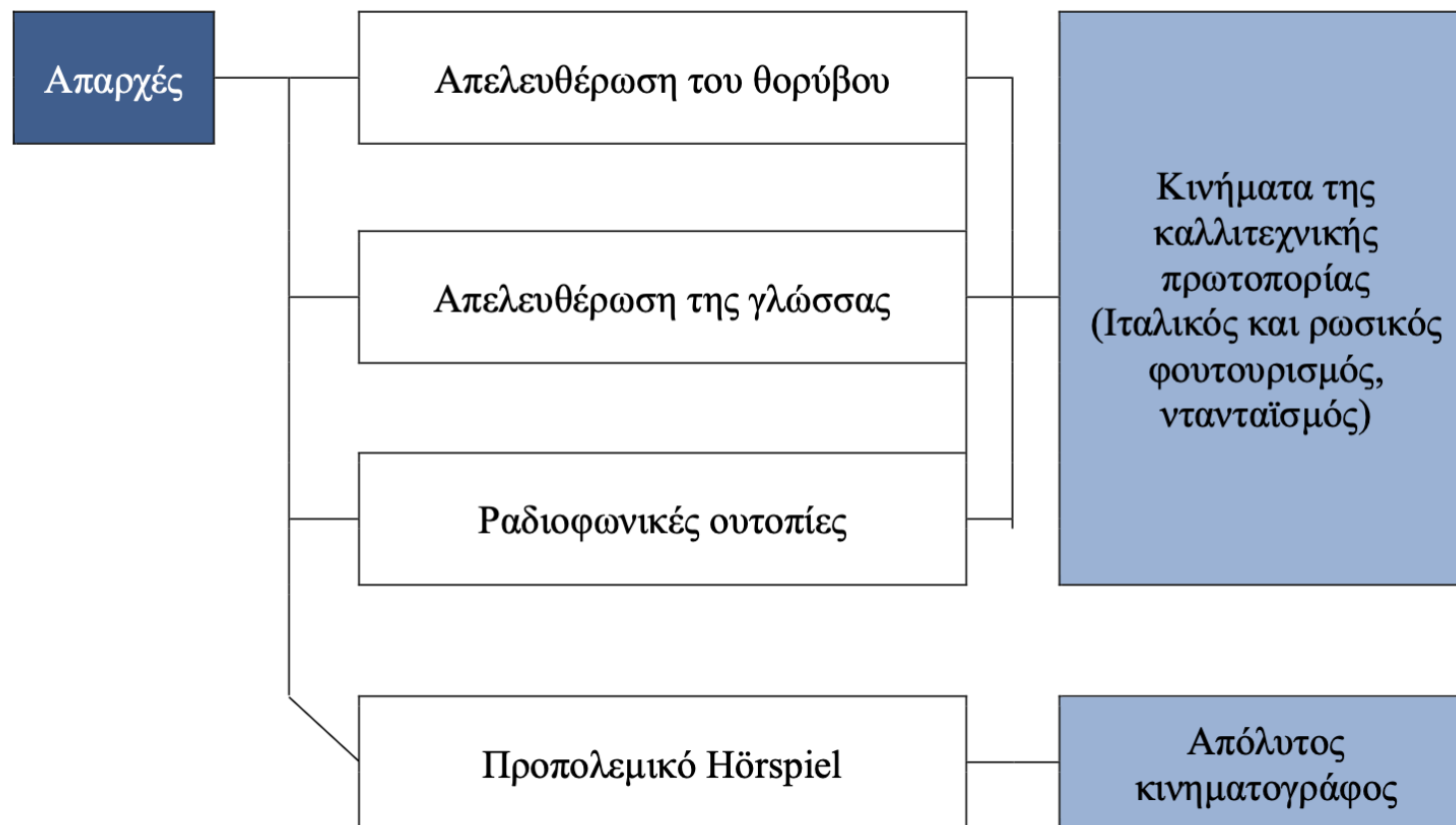
Περίοδοι της ραδιοφωνικής τέχνης

- **1995–σήμερα — «Νέα» ραδιοφωνική τέχνη**
- Με την ψηφιακή τεχνολογία και το διαδίκτυο, αναπτύσσεται μια «νέα» ραδιοφωνική τέχνη: **δικτύωση/διάδραση**, μεγάλα συνεργατικά προγράμματα, **πολυχωρικές μορφές** (*on air – on line – on site*), αξιοποίηση νέων υποδομών και άνθηση ανεξάρτητων δικτύων.

Οι πρώτοι πειραματιστές

- Πειραματισμοί με τον φωνογράφο:
- Dziga Vertov - «Εργαστήριο Ακοής» (1916)
- László Moholy-Nagy – φωνογράφος ως όργανο (1922-23)
- Paul Hindemith και Ernst Toch σπουδές *Originalwerke für Schallplatten* (1930).

Οι πρώτοι πειραματιστές

Σχήμα 3.2 Περίγραμμα της πρώτης περιόδου – των πρώτων πειραματισμών (1877-1945).

(Γαλανόπουλος & Μνιέστρης, 2023, σ. 86.

Ιταλικός φουτουρισμός

- Ο Φουτουρισμός ιδρύεται ως κίνημα από τον ποιητή Filippo Tommaso Marinetti και εγκαινιάζεται στις 20 Φεβρουαρίου του 1909.
- Το κίνημα εστιάζει στο δυναμισμό, στη ταχύτητα, στην ενέργεια και δύναμη της μηχανής, στην τεχνολογία, στη ζωτικότητα και αλλαγή της μοντέρνας ζωής και στη βιομηχανική πόλη.

Italian futurists Luigi Russolo, Carlo Carrà, Filippo Tommaso Marinetti, Umberto Boccioni and Gino Severini in front of Le Figaro, Paris, February 9, 1912

Ιταλικός φουτουρισμός

- Το κίνημα επικεντρώνεται στο μοντερνισμό και οι εκπρόσωποί του δηλώνουν μέσω των μανιφέστο που εκδίδονται ότι το κίνημα αποσκοπεί στο να ελευθερώσει την Ιταλία από το βάρος του παρελθόντος της.
- Το κίνημα απορρίπτει την προηγούμενη τέχνη και εκθειάζει την αλλαγή, την αυθεντικότητα και την καινοτομία στον πολιτισμό και την κοινωνία. *White, J. James (2023, September 15). Futurism. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/art/Futurism>*
- Ενημερωτικό βίντεο για τον φουτουρισμό.

Gino Severini, 1912, Dynamic Hieroglyphic of the Bal Tabarin, oil on canvas with sequins, 161.6 × 156.2 cm (63.6 × 61.5 in.), Museum of Modern Art, New York

Luigi Russolo - The Art of Noises

- Ο Luigi Russolo (1885 - 1947) ήταν φουτουριστής ζωγράφος που το 1913 γράφει το ριζοσπαστικό για την τότε εποχή μανιφέστο 'The art of noises.' Στο μανιφέστο ο Russolo υμνεί την καλλιτεχνική αξία των θορύβων και καλεί τους συνθέτες να τους εξερευνήσουν για να δημιουργηθεί μια νέα τέχνη, η τέχνη των θορύβων.
- Αποσπάσματα από το μανιφέστο The Art of Noises:
- 'First of all, musical art looked for the soft and limpid purity of sound. Then it amalgamated different sounds, intent upon caressing the ear with suave harmonies. Nowadays musical art aims at the shrillest, strangest and most dissonant amalgams of sound. Thus, we are approaching noise-sound. This revolution of music is paralleled by the increasing proliferation of machinery sharing in human labour. In the pounding atmosphere of great cities as well as in the formerly silent countryside, machines create today such a large number of varied noises that pure sound, with its littleness and its monotony, now fails to arouse any emotion.'

Luigi Russolo - The Art of Noises

- ‘We must break at all cost from this restrictive circle of pure sounds and conquer the infinite variety of noise-sounds.’
- ‘For years, Beethoven and Wagner have deliciously shaken our hearts. Now we are fed up with them. This is why we get infinitely more pleasure imagining combinations of the sounds of trolleys, autos and other vehicles, and loud crowds, than listening once more, for instance, to the heroic or pastoral symphonies.’
- ‘To convince you of the surprising variety of noises, I will mention thunder, wind, cascades, rivers, streams, leaves, a horse trotting away, the starts and jumps of a carriage on the pavement, the white solemn breathing of a city at night, all the noises made by feline and domestic animals and all those man’s mouth can make without talking or singing.’

Luigi Russolo - The Art of Noises

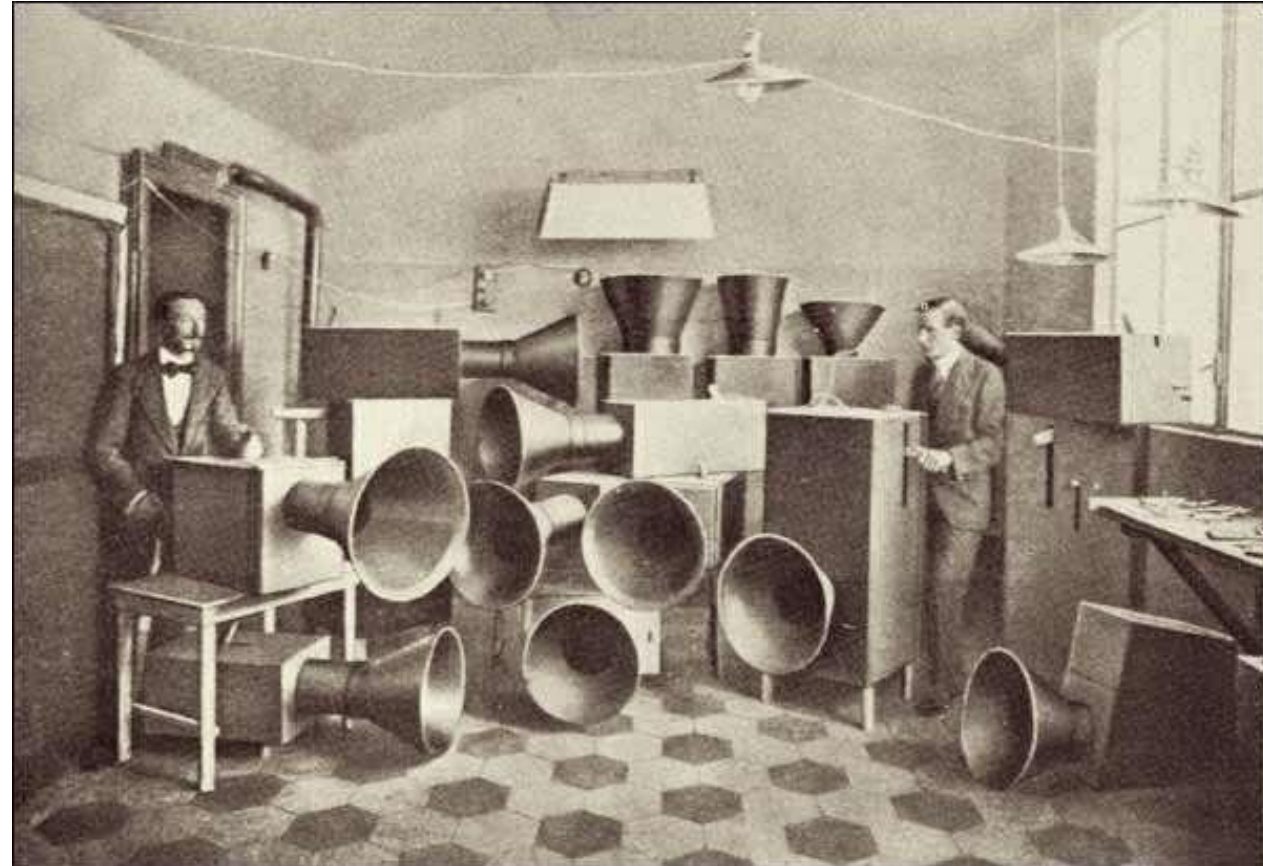
‘Let’s walk together through a great modern capital, with the ear more attentive than the eye, and we will vary the pleasures of our sensibilities by distinguishing among the gurglings of water, air and gas inside metallic pipes, the rumblings and rattlings of engines breathing with obvious animal spirits, the rising and falling of pistons, the stridency of mechanical saws, the loud jumping of trolleys on their rails, the snapping of whips, the whipping of flags. We will have fun imagining our orchestration of department stores’ sliding doors, the hubbub of the crowds, the different roars of railroad stations, iron foundries, textile mills, printing houses, power plants and subways.’

Luigi Russolo - The Art of Noises

- ‘Although the characteristic of noise is to brutally bring us back to life, the art of noises must not be limited to a mere imitative reproduction. The art of noises will extract its main emotive power from the special acoustic pleasure that the inspired artist will obtain in combining noises.’
- Ενδεικτικοί θόρυβοι που θέλει να αναπαραγάγει μηχανικά με διάφορα μηχανήματα που ξεκινά να κατασκευάζει:
 - Roars, claps, noises of falling water, driving noises, shrill sounds, cracks buzzings, jingles shuffles

Luigi Russolo - The Art of Noises

- Κατασκευάζει το 1913 τα παρακάτω μηχανικά όργανα (Intonarumori) για να αναπαραγάγει τους θορύβους που οραματίστηκε και κατέγραψε στο μανιφέστο του.
- [Ανακατασκευή των Intonarumori \(1\)](#)
- [Ανακατασκευή των Intonarumori \(2\)](#)
- [Ανακατασκευή των Intonarumori \(3\)](#)
- [Η πρώτη σύγχρονη ζωντανή εκτέλεση αποσπάσματος από το έργο του Russolo "Risveglio di una città" \(1913\)](#)

Ρωσικός φουτουρισμός

- Arseni Avraamov - [Symphony of Sirens](#)
- *Ενθουσιασμός: Η Συμφωνία του Ντονμπάς* – Soundtrack - Dziga Vertov

Η απελευθέρωση της γλώσσας-Ηχητική ποίηση

- Ιταλικός φουτουρισμός: Marinetti (1912) — *parole in libertà*: κατάργηση σύνταξης/στίξης και γραμματικών κανόνων για την απελευθέρωση της φωνής, με διατήρηση **αναφορικότητας** (referentiality)· χαρακτηριστικό παράδειγμα το [Zang-tumb-tumb](#) για τον βομβαρδισμό της Αδριανούπολης, με οπτικοτυπογραφική «σημειογραφία» (notation). (McCaffery 1997: 150) (1)

Η απελευθέρωση της γλώσσας-Ηχητική ποίηση

- Ρώσικος φουτουρισμός: Kruchenykh (1912) — zaum («πέρα από το μυαλό»): ποιητική γλώσσα από γλωσσολαλία, βρεφική ομιλία, ξόρκια, ονοματοποιία και φουτουριστικούς νεολογισμούς, που αποδομεί τον δεσμό σημαίνοντος–σημαινομένου και απελευθερώνει τη φωνή ως ηχητικό υλικό. (Gordon 1992: 212. Weiss 1995: 19) – [παράδειγμα](#)

Ντανταϊσμός

- Οι ντανταϊστές ανέπτυξαν ηχητικά, ταυτόχρονα και τυχαία ποιήματα που αποδεσμεύουν τη φωνή από τη συμβατική σημασία, μεταχειρίζοντάς την ως καθαρό ηχητικό υλικό και θεμελιώνοντας διαμεσικές (intermedia) πρακτικές που επηρέασαν καθοριστικά τη ραδιοφωνική τέχνη. (McCaffery 1997: 152–153)

Ραδιοφωνικές προπολεμικές ουτοπίες

- «Το Ραδιόφωνο του Μέλλοντος» - Velimir Khlebnikov (1921)
- «Kino-pravda i Radio-pravda » - Ρώσου Dziga Vertov
- «Το Ραδιόφωνο ως Μηχανισμός Επικοινωνίας» - Bertolt Brecht (1932)
- *Espace* - Edgar Varèse
- *La Radia* - F.T.Marinetti και Pino Masnata (1933)
- *Cinque Sintesi dal Teatro Radiofonico* Marinetti

Πρώιμα ραδιοφωνικά έργα

- Hans Flesch - Zauberei auf dem Sender (1924)
- Hans Bodenstedt - Der tönende Stein
- Walter Ruttmann – Weekend (1930)

“Everything audible in this world becomes material. This endless material can now be brought together and given new meaning in accordance with the laws of time and space. This new sound art will not only make use of rhythm and dynamics; it will also utilize space with the whole wide range of sound variations produced by that space. Thus, the way is open for an entirely new sound art – new in terms of both means and effect” (quoted in Birtwistle, 2016, p. 122).

Το έργο του John Cage

- Ο Cage απελευθερώνει το ηχητικό υλικό και μετατρέπει το ραδιόφωνο/στούντιο σε μουσικό όργανο—γεφυρώνοντας πειραματική μουσική και ραδιοφωνική τέχνη με έργα όπως το (1939) και το *The City Wears a Slouch Hat* (1942). (Dyson 1999 *Imaginary Landscape No.1* 2: 379; Kahn 1999: 137)

The War of the Worlds (1938)

- Ως «ψευδο-ζωντανή» ειδησεογραφική μετάδοση (breaking news) του CBS, το έργο του Orson Welles μετέγραψε το μυθιστόρημα του H. G. Wells σε ρεπορτάζ, συνεντεύξεις και ρεαλιστικά εφέ, προκαλώντας πανικό σε μέρος του κοινού και αναδεικνύοντας τη δύναμη—και την καλλιτεχνική ανατρεπτικότητα—του ραδιοφώνου (30/10/1938).

Dramatic Control Panel (BBC)

- Ο Tyrone Guthrie ανέπτυξε το Dramatic Control Panel (1929): πολυστούντιο live μίξη (ηθοποιοί, χορωδία, θόρυβοι, ορχήστρα) στο The Squirrel's Cage, με μεταβάσεις φωνής/μουσικής που απέδιδαν και υποσυνείδητο· ισχυρή επιτυχία, αλλά εγκαταλείφθηκε το 1932 ως σύνθετο/δαπανηρό (Val Gielgud).

Βιβλιογραφία

- Γαλανόπουλος, Σ., & Μνιέστρης, Α. (2023). *Ηχητική Τέχνη και Ραδιόφωνο* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις.
- **Wong, Mandy-Suzanne.** «Sound art». *Grove Music Online* (Oxford Music Online), Oxford University Press,
- BLOOMSBURY. (2020). Is This Sound Art? In *Bloomsbury Handbook of Sound Art*. essay.
- Cobussen, Marcel, Vincent Meelberg, and Barry Truax, eds. *The Routledge Companion to Sounding Art*. New York, NY: Routledge, 2017.
- Collins, N., & Escriván Julio d'. (2017). Chapter 11: Sound Art . In: Cox, Christoph and Warner, David (eds.). 2004. *Audio Culture: Readings in Modern Music*. New York: Continuum Publishing. Electronic music. essay, Cambridge University Press.
- Demers, J. (2010). *Listening through the noise: The aesthetics of experimental electronic music*. Oxford University Press.